

הרב דוד קב שליט"א

בדין גרעון כסף וקידושי יעוד

א

תנן בקידושין י"ד ע"ב עבד עבדי נקנה בכסף ובשטר, וקונה עצמו בשנים וביובל ובגרעון כסף, יתרה עליו אמה העבריה שקונה את עצמה בסימנין. הנרצע נקנה ברציעה וקונה את עצמו ביובל ובמיתת האדון. והנה בתוס' רי"ד להלן (כ"א ע"ב) איתא: ראיתי כתוב בשם ר"ת דהא דלא תנא וקונה את עצמו בגרעון כסף משום דאין שייך בו כיון שלא נקנה בכסף, וכן נמי הנקנה בשטר בלא כסף כגון אם מכר האב את בתו בשטר ולא קיבל כסף, דהא כתיב והפדה מלמד שמגרעת פדיונה ויוצאה ונפקא לן מהתם שנקנית בכסף אלמא משמע הנקנית בכסף יוצאה בכסף, אבל בשטר אינה יוצאה בכסף דאי ס"ד הנקנית בשטר יוצאה בכסף אימא האי והפדה מיירי כגון שנקנית בשטר, אבל בכסף מנלן דנקנית אלא בעל כרחך היינו סברא היכא דקיבל אביה כסף מגרעת היכא דלא קיבל מה יגרע. ואינו נראה לי לומר שמי שנקנה בשטר אינו מגרע פדיונו וכו', ולא מיבעיא הנקנה בשטר וזקף המעות עליו בהלוואה שיוצא בגרעון כסף אלא אפילו הקנה לו הרב את בתו בשטר במתנה ולא רצה האב לקבל ממנו דמים יוצאה בגרעון כסף שכיוון שזיכתה תורה לצאת בפדיון מה לי במכר מה לי במתנה, והנרצע שאינו יוצא בגרעון כסף אין הטעם מפני שלא נקנה בכסף אלא מפני שקנסתו תורה להנרצע לעבוד עד היובל ולפיכך אינו יוצא בגרעון כסף שלא זיכתו תורה לכך כי אם ביובל ובמיתת האדון. ולכאורה ראיית ר"ת דהיכא דנקנית בשטר אין דין גרעון הוא גם באופן דאיכא התחייבות של ממון מצד האדון עבור האמה, וכן איתא במל"מ בפ"ג מעבדים ה"ל ז' ובמנ"ח מצוה מג. וביאור מחלוקתם לכאורה דר"ת סבירא ליה דדין גרעון הוא ממעשה הקנין, והתוס' רי"ד סבירא ליה דהגרעון הוא מהשיווי של האמה כפי שעת המכר. והנה מלבד מחלוקתם בדין גרעון איכא עוד נפקא מינה בין שיטת ר"ת לתוס' רי"ד וכמו שכתב המ"ל פ"ג מעבדים ה"ל ז' דלפי ר"ת הנרצע איכא דין שיחרור ע"י שטר דדין שטר יציאה אינו תלוי במה דנתהוה לעבד, אמנם לתוס' רי"ד דסבירא ליה דהא דאין דין גרעון הנרצע משום שקנסתו תורה לנרצע לעבוד עד היובל ולכך אין לו דין יציאה, אי"כ ה"ה ע"י שטר. ושיטת הרמב"ם בנדון דידן כתב המשנה למלך שהוא כשיטת התוס' רי"ד והוא ממה שפסק הרמב"ם פ"ג ה"ל ז' מה"ל עבדים וז"ל "אע"פ שהניח בן אין הנרצע עובד את הבן מפי השמועה למדו ועבדו לו ולא לבנו לעולם ולעולמו של יובל נמצאת למד שהנרצע אינו

קונה את עצמו אלא ביובל ובמיתת האדון". ומהא דכתב אינו קונה את עצמו אלא ביובל ומיתת האדון משמע דאין לו שום יציאה אחרת, וכשיטת התוס' רי"ד הנ"ל דקנס הוא שקנסו לו וכתב המשנה למלך דבדין יציאת גרעון כסף דחלוקים ר"ת ותוס' רי"ד הנז' גם סבירא ליה הרמב"ם שם כהתוס' רי"ד. אמנם ממה שכתב הרמב"ם פ"ד הל' ג' משמע דסבירא ליה בדין גרעון כסף כר"ת דז"ל: "אמה העבריה נקנית בכסף או בשוה כסף ובשטר ואינה נקנית בפרוטה מפני שצריך לקנותה בדמים שראויין לגרעון כדי שתגרע מפדיונה ותצא". ומהא דכתב הרמב"ם ואינה נקנית בפרוטה משום דלא שייך בזה גרעון משמע דהדין גרעון הוא מהקנין ולא מהשיווי, דאי מהשיווי הרי אף אם נקנית בפרוטה והשאר זקף עליו במלוה שייך בזה גרעון.

ב

והנה בגמ' י"א ע"ב ר"י שמעון בן לקיש אומר מטעמייהו דב"ש כדחזקיה דאמר חזקיה אמר קרא והפדה מלמד שמגרעת מפדיונה ויוצאה, אי אמרת בשלמא דיהב ליה דינר היינו דמגרעה ואזלה עד פרוטה אלא אי אמרת דיהב לה פרוטה מפרוטה מאי מגרעה וכו', וקדושי אשה לב"ש נפקא להו מאמה העבריה מה אמה העבריה בפרוטה לא מקניא אף אשה בפרוטה לא מיקדשא. ולשיטת תוס' רי"ד דס"ל דאפילו נקנית בשטר איכא דין דגרעון כסף היכי מוכח מהא דמגרעת מפדיונה דהקנין צריך להיות בב' פרוטות דיוכל להיות מזה גרעון, הא אפי' נקנית בשטר והמעות זקף עליו במלוה איכא דין גרעון מהמעות שזקף ה"ה אפשר דהקנין יהיה בפרוטה והשאר יזקוף, דהגרעון יהיה מהמעות שזקף.

וכבר תמה כן במנ"ח מצוה מ"ג (ולכאורה לשיטת התוס' רי"ד קשה בפשיטות כיון דדין גרעון הוא מהשווי כפי שעת המכר א"כ אפי' בלא זקף המעות יהא ג"כ שייך דין גרעון, א"כ אפי' אי נקנית בפרוטה הגרעון הוא מהשווי. אמנם זה אינו קשה דיש לחלק היכי דהוי מעות בשעת המכר דאז נקבע השווי במעות שניתנו אבל היכא דלא הוי מעות רק שטר א"כ השווי הוא כמו שהוא.) וכתב לתרץ בזה, לפי שיטת הסמ"ע חו"מ סי' ק"צ, דסובר דקנין כסף הוא רק היכא דנותן על תחילת פרעון שווית החפץ, אבל אם נותן רק לקנין אינו קונה. ולפ"י הלימוד דר"ש ב"ל הוא רק ששווי האשה הוא שתי פרוטות דכמו באמה העבריה ששוויה שתי פרוטות דכיון דחזינן דבאמה דוקא כשיוכל להיות דין גרעון אז אפשר למוכרה הרי דדין גרעון הוא להקל עליה ולכן אפי' אם נתן עבורה יותר משוויה אינו מגרע אלא כפי השווי כמו שהוא וא"כ הקונה אמה עבריה ע"כ צ"ל שהשווי שלה הוא יותר מפרוטה ל"ש ביה גרעון א"כ ה"ה אשה שוויתה הוא ג"כ יותר מפרוטה, אבל באמת קנין בין באמה ובין בקדושי אשה אינו צריך להיעשות ביותר מפרוטה אלא דסגי בפרוטה והשאר יוכל לזקוף במלוה וכמו"כ הפירוש בדינר לב"ש ע"כ תו"ד.

ומש"כ דאשה שוויתה היא יותר מפרוטה רק דלקנין סגי בפרוטה והשאר צריך לזקוף, ולכאורה זה תמוה, דאיך ובמה חלה התחייבות שאר השווי מה שלא נתן, דהנה בגמ' דף ח' ע"א "אר"א התקדשי לי במנה ונתן לה דינר הר"ז מקודשת וישלים, מ"ט כיון

דאמר לה מנה ויהב לה דינר כמאן דאמר לה ע"מ דמי". וברא"ש שם כתב דהוי תנאי וכן פ"י בראשונים שם ולכאורה למה לא נימא דבדינר שנתן לה היה הקנין והשאר יהא בדן התחייבות וליהוי כמו זקפן במלוה. אלא ע"כ דבקדושין ל"ש שתחול התחייבות ורק בתורת תנאי יכול להועיל, ולפי"ז אם נימא דשווית האשה ב' פרוטות וצריך לתת זה א"כ אם נתן לה רק פרוטה אחת בקנין הקידושין איך תחול ההתחייבות על שאר הממון ובע"כ דהשאר יהא חייב מדין תנאי א"כ הרי בעד הקידושין לא נתן אלא פרוטה ומאמה הרי ילפינן דצריך לתת עבורה ב' פרוטות. אולם לכאורה אפשר לתרץ את קושית המניח שהילפותא של הגמי מאמה הוא באמת רק ששווי האשה הוא ב' פרוטות, ברם לא כהמניח שרוצה לומר שהקנין באמת יכול להיעשות בפרוטה בין בקנין של אמה ובין בקדושי אשה אלא יצטרך ליתן את שתי הפרוטות לשם קנין ויהיה שונה משדה לפי הסמ"ע.

דעם דברי הסמ"ע טעונים ביאור דאם הסמ"ע סובר דכסף הוי שיווי הרי מה שכסף פועל בקנין השדה הוא מפני שנותן שיווי השדה וא"כ אם קנה שדה באלף זוז והוא נותן רק פרוטה, ואפילו אם הוא נותן את הפרוטה כתחילת פרעון, איך הוא קונה את כל השדה הלא השיווי פועל בקנין והיה צריך לקנות רק כפי דמי השיווי ולא כל השדה, אלא צ"ל דהביאור הוא דכיון שהמוכר יכול לאוזיל שדהו ולמוכרה בפרוטה א"כ הפרוטה יכולה לפעול כאן כשווי לכל השדה, ולכן אפילו הוא מוכר את השדה באלף זוז אלימא הפרוטה למקני כל השדה ושאר הדמים יהיה חייב מדין התחייבות. וא"כ באמה או באשה שאינן יכולות להוזיל את עצמן בפרוטה מפני שמן הדין צריך ליתן להן שתי פרוטות אז באמת לפי הסמ"ע לא יוכל לתת את הפרוטה כתחילת פרעון ולקנותם אלא יצטרך לתת את שתי הפרוטות למעשה הקנין, וא"כ נוכל להוקים את כל הסוגיא כסמ"ע ובאמה ואשה לא יועיל באמת פרוטה לקנין והשאר התחייבות.

אלא דעם חידושו של המניח קשה דכתב דאמה עבריה כיון שאי אפשר לקנותה בפרוטה מפני שצריך לקנותה בדמים שיוכל להיות ביה גרעון הוי ראייה שדין גרעון הוא להקל עליה ולכן אף אם נמכרה ביותר מכדי שוויה הגרעון הוא כפי שוויה תמוה מאד, דמה איכפת לי אם היא שוויה רק פרוטה הלא האדון נתן בשבילה יותר מכדי שוויה, וא"כ שוב קשה לשיטת התוס' רי"ד.

ג

ואשר נראה לומר בזה, דררש"י שם י"ב ע"א ד"ה אף אשה בפרוטה לא מיקדשא מפרש דגמרינן מקדושי ייעוד, והדבר תמוה בתרתי, דהלא מהגמי משמע דהלימוד הוא מקנית האמה ולא מהדין ייעוד שיש באמה והא דמדמה הגמי לייעוד הוא לכאורה רק דמיון בעלמא. ותו דמשמע מרש"י דבקדושי ייעוד צריכים שתי פרוטות גם לולא הילפותא של אשה מאמה ומנא ליה לרש"י דבר זה. ונראה לומר בזה דקשה ליה לרש"י בעצם הילפותא של קידושי אשה מאמה (וזה קשה אף לאלו הסוברים דגרעון כסף הוא דוקא מכסף הקנין) דהלא הא דמצריכנן ב' פרוטות בקנית האמה הוא לא מפני שעצם

חלות הקנין תלוי בבי הפרוטות, אלא הטעם הוא מפני שצריך לקנותה בדמים שיהיו ראויין לגרעון, וא"כ באשה שאין אנו צריכים לטעם הזה תסגי בפרוטה כמו בכל הקנינים, ומזה הכריח רש"י דאין הילפותא בכאן מאמה אלא מקידושי ייעוד ובע"כ מזה דבייעוד צריך ב' פרוטות והיינו אליבא דמ"ד מעות הראשונות לקידושין ניתנו והא דאמרי בגמ' דהילפותא הוא מאמה הפי' הוא, דכל מה דהוי עבור המכירה מצד הדין, כ"ז הוי גם עבור הייעוד למ"ד מעות הראשונות לקידושין ניתנו וא"כ אם לקנית האמה צריך ב' פרוטות ה"ה צריך ב' פרוטות לפעול לחלות דין הייעוד, וכך מוכח להדיא מהרש"י הנ"ל. ובזה מבוארים דברי הגמ', דהלימוד הוא לא מאמה אלא מקדושי ייעוד והוא לא נלמד ע"י היקש מאחרת כפי ש"מ בזה, אלא הוי לימוד קדושין מקדושין כמו שבקדושי ייעוד צריכים ב' פרוטות כך בקדושי אשה מצריכין ב' פרוטות. ובזה תתורץ גם קושייתו של המנ"יח על התוס' רי"ד, דאליבא דאמת לעצם קנין העבדות של האמה היה די בפרוטה והשאר יזקוף עליו במלוה רק היות ואנו צריכים ב' פרוטות במכירת אמה א"כ הייעוד הוא ג"כ בב' הפרוטות ובקדושין הלא לא שייך התחייבות אלא כל התחייבות הוא צריך להחזיק מדין תנאי כנ"ל, א"כ ה"ה גם בקדושי ייעוד, ואם יתן לאבי האמה רק פרוטה והשאר יזקוף עליו בהלוואה א"כ מיקרי כאן שלקדושי הייעוד נתן רק פרוטה כי ההתחייבות שקיבל עליו בשעת המכירה אם הוא מייעד בינתיים יצטרך לשלם מדין תנאי ולא נקרא שנותן לו ב' פרוטות בעד הקדושי ייעוד.

ולפי"ז אפשר ליישב ג"כ את דברי הרמב"ם, דבאמת הרמב"ם יסבור כשיטת התוס' רי"ד וכמשי"כ המשנה למלך, דבפ"ד הלי' ג' אפשר לפרש כך בפשטות, כי הנה הלא הרמב"ם פוסק שמעות הראשונות לקידושין ניתנו, ולכן אפשר לומר שהרמב"ם יסבור כרש"י שאותו שיעור ממון הצריכים לעצם קניית האמה מצריכין ג"כ לקדושי הייעוד, ולכן מה שצריך ליתן בשעת הקנין את ב' הפרוטות הוא מדין הקדושי ייעוד ולפי"ז אפשר לפרש לשונו של הרמב"ם באופן זה, ואינה נקנית בפרוטה מפני שצריך לקנותה בדמים שראויין לגרעון, ז"א כיון שמצריכין ב' פרוטות במכירת אמה מפני שצריכים שתהיה ראוייה לגרעון הרי הקדושי ייעוד הוא ג"כ בב' פרוטות, ולכן אינה נקנית בפרוטה משום שבשעת הקנין צריכים ב' פרוטות בגלל הקדושי ייעוד כנ"ל.